

ДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ДОГОВОРІВ ЯК РІЗНОВИДУ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ДОГОВОРУ

На основі вивчення міжнародних документів (конвенцій, двосторонніх економічних договорів тощо), спеціальних видань у статті зроблено спробу дослідити юридичні аспекти історії, сучасного стану, проблем і перспектив інвестиційної діяльності в Україні та світі як важливого чинника економічної глобалізації.

З часу виникнення товарно-грошового обігу існує жорстка конкуренція за ринки збуту. За право використовувати чужий ринок треба платити визначені державою податки та збори чи вкладати інвестиції. Розвиток економічних процесів у різних країнах світу свідчить про значну роль саме інвестиційних вкладів.

На сьогодні поки що відсутня конвенція універсального характеру, яка б регулювала порядок здійснення іноземних інвестицій. Спроби врегулювати інвестиційну діяльність на міжнародно-правовому рівні були зроблені ще наприкінці XVIII ст. Спеціалісти, зокрема Бартон Легам, вважають початком сучасного етапу розгляду інвестиційних спорів підписання так званого Договору Джея в 1794 р. [1]. Таким чином, можна зробити висновок про те, що витоки практики арбітражного розгляду спорів між державою та закордонними інвесторами нараховують століття.

Тоді як міжнародний арбітраж з інвестиційних спорів має давню історію, двосторонні інвестиційні договори та Міжнародний центр із врегулювання інвестиційних спорів (МЦВІС, але більш уживана англійська аббревіатура ICSID) — це порівняно нові явища. Нині у світі вже є міжнародно-правові акти, що регулюють порядок захисту іноземних інвестицій.

18 травня 1965 р. у Вашингтоні 46 держав — членів Міжнародного банку реконструкції та розвитку уклали Конвенцію «Про порядок розв'язання інвестиційних спорів між державами та іноземними особами». Конвенція набрала чинності 14 жовтня 1966 р. [2]. Сьогодні учасниками Вашингтонської конвенції є понад 160 держав. Вона складається із 75 статей та преамбули, автентичні тексти — англійський, французький та іспанський. Україна є учасником із 7 липня 2000 р.

У преамбулі Конвенції зазначено, що Договірні держави, «маючи на увазі ймовірність того, що час від часу можуть виникати спори в зв'язку з... іноземними інвестиціями між Дого-

вірними державами та особами інших Договірних держав... надаючи особливого значення доступності міжнародних засобів примирення або арбітражу», домовилися про заснування Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів — ICSID (ст. 1). Враховуючи важливість діяльності ICSID в сучасному економічному житті, детальніше зупинимося саме на діяльності цього центру.

ICSID є міжнародною публічною організацією, яка відповідно до Конвенції 1965 року забезпечує вирішення через примирення та арбітраж інвестиційних спорів між Договірними державами та особами інших Договірних держав. Сам Центр не займається примиренням чи арбітражем. Від допомагає розпочинати й проводити процедури примирення та арбітражу, виконуючи тут певну кількість адміністративних функцій.

Звернення до ICSID за примиренням та арбітражем відбувається цілком добровільно. Жодна Договірна держава чи громадянин цієї держави не зобов'язані звертатися за таким примиренням чи арбітражем, якщо вони на це не погодилися. Однак якщо вони дали згоду на процедуру примирення чи арбітражу, вони не можуть відмовитися від неї. Рішення арбітражу є обов'язковим для виконання. Ці рішення не підлягають опротестуванню в апеляційному порядку, за винятком тих, які передбачені в цій Конвенції [3]. До середини 1980-х років ICSID мав право вирішувати подані до нього справи на основі письмово висловленої на це згоди в конкретному інвестиційному контракті чи подібному документі. Відтоді дедалі більше справ ґрунтуються на згоді вирішувати справи в ICSID, закріплених в законодавчих актах та договорах з питань інвестицій. Із середини 1980-х років більшість справ, що вирішуються ICSID, обумовлені мотивами — громадські заворушення, відмова у правосудді, дії місцевих органів.

У країнах світу прийнято 20 спеціальних законів та 900 двосторонніх інвестиційних договорів, в яких уряди надали згоду вирішувати інвестиційні спори в разі їх виникнення відповідно до процедури арбітражу, передбаченого ICSID [4]. Арбітраж під егідою ICSID є одним з головних механізмів вирішення інвестиційних спорів відповідно до чотирьох міжнародних договорів про торгівлю та інвестиції (North American Free Trade Agreement, European Energy Charter, Cartagena Free Trade Agreement, Colonia Investment Protocol of Mercosur). Засідання ICSID можуть проходити там, де учасники інвестиційного спору виявлять бажання їх провести. Кількість справ, поданих до Центру, останніми роками значно збільшилася. ICSID веде значну дослідницьку роботу та надає консультації з питань інвестицій, а також оприлюднює щорічний звіт про свою діяльність.

Враховуючи необхідність зміцнення міжнародного співробітництва з метою економічного розвитку, стимулювання іноземних інвестицій, у 1985 році ряд держав підписали Сеульську конвенцію про заснування багатостороннього Агентства з гарантій інвестицій, але Україна поки що не приєдналася до неї. Конвенція включає 67 статей та 2 додатки [5].

Мета Агентства — стимулювати потік інвестицій, насамперед до країн, що розвиваються, доповнюючи діяльність МБРР. За Конвенцією під інвестиції підпадають акціонерна участь (у т. ч. середньо- та довгострокові займи, які надаються власниками акцій зацікавленому підприємству, а також форми прямих капіталовкладень, які визначаються Радою директорів), будь-яке перерахування іноземної валюти, яке проводиться з метою модернізації, розширення або розвитку капіталовкладення тощо. У статті 13 Конвенції визначено коло інвесторів, які підпадають під гарантії.

Агентство проводить дослідження, поширює інформацію про можливість капіталовкладень у країнах — членах Сеульської конвенції, що розвиваються, прагне до зняття бар'єрів. До структури Агентства входять Рада управляючих, Рада директорів, президент і персонал для виконання обов'язків. У рамках Сеульської конвенції Агентство співробітнічає з ООН та іншими міжурядовими організаціями, які спеціалізуються з цього питання, зокрема МБРР та Міжнародною фінансовою корпорацією.

Про великий інтерес ділових кіл до міжнародного інвестиційного права свідчить потужна видавнича діяльність міжнародних центрів з питань інвестицій. Серед найбільш шанованих видань — «Investment Laws of the World» («Інвестиційні закони світу») в 10-ти томах; «Invest-

ment Treaties» в 7-ми томах; розвиткові юридичних аспектів міжнародної інвестиційної діяльності присвячене дуже цікаве видання — «Огляд ICSID — Журнал іноземного інвестиційного права» («ICSID Review — Foreign Investment Law Journal»). Він містить коментарі, справи, огляди документів та книжок, виходить двічі на рік. Журнал вважається одним з 20 найкращих у галузі міжнародного права в США. Всі вищезазначені видання готує і видає Міжнародний центр з питань врегулювання інвестиційних спорів, який знаходиться у Вашингтоні. Поки що ці видання недоступні для широкого загалу американських юристів: зокрема, «Збірник інвестиційних договорів» коштує 950 доларів.

Вільний рух капіталу в межах Європейського Співтовариства регулюється Римським договором 1957 р. Для міжнародно-правового регулювання інвестиційної діяльності велике значення має Договір європейської енергетичної хартії 1994 р., ратифікований Верховною Радою України 6 лютого 1998 р. Він містить поняття «капіталовкладення», яке позначає «всі види активів, що є власністю інвестора або прямо чи побічно контролюються ним» [6]. Оскільки одержання енергії неможливе без інвестицій, то цей договір можна вважати ще міжнародним багатостороннім договором про захист інвестицій. Україна приєдналася до нього (ратифіковано Законом № 89/98-ВР від 06.02.98 р.).

У межах СНД також укладаються міжнародні договори з питань власності та інвестицій держав — учасниць СНД та їх суб'єктів на території кожної з них. Зокрема, Конвенція про захист прав інвестора, яку було укладено в Москві 28 березня 1997 року, передбачає, що умови здійснення інвестицій, а також правовий режим діяльності інвесторів у зв'язку із здійсненими інвестиціями не можуть бути менш сприятливими, ніж умови здійснення інвестицій і пов'язаний з ними режим діяльності для юридичних і фізичних осіб країни-реципієнта, за винятком вилучень, встановлених законодавством країни-реципієнта. Конвенція визначає правові засади захисту прав інвестора. Ця Конвенція містить визначення поняття «інвестор», а саме: «це держава, юридична або фізична особа, яка здійснює вкладення власних, позичених чи залучених коштів у формі інвестицій» [7].

Важливим джерелом міжнародного інвестиційного законодавства є двосторонні договори про сприяння здійсненню та захисту інвестицій або відповідні розділи міжнародних торговельних договорів. Характерним прикладом сучасного інвестиційного договору є Договір між Україною та Сполученими Штатами Америки «Про заохочення та взаємний захист інвестицій»

(ратифікований Законом № 226/94-ВР від 21.10.94 р.). У Договорі зазначено, що режим, «що надається Сполученими Штатами Америки по відношенню до інвестицій та пов'язаною з ними діяльністю громадян та компаній України... буде не менш сприятливим, ніж режим, який надаватиметься ними інвестиціям та пов'язаною з ними діяльністю громадян США, що постійно мешкають в інших штатах, на територіях або володіннях США...». Поняття «інвестиції» за цим Договором включає:

i) матеріальну та нематеріальну власність, в тому числі такі права, як іпотека, заставне утримання, забезпечення по позиції;

ii) компанію, пакет акцій або іншу участь у компанії або участь в активах останньої;

iii) вимогу стосовно грошей або вимогу відносно виконання договору, що мають економічну цінність та пов'язані з інвестицією;

IV) інтелектуальну власність...;

у) будь-яке право, що надається за законом або договором, а також будь-які ліцензії та дозволи згідно з законом; (ст. 1, п. «а»).

У ст. 6 п. 2 Договору міститься положення про те, що у випадку виникнення інвестиційного спору сторони цього спору відшукуватимуть рішення спочатку шляхом консультацій та переговорів, а потім — за процедурою Конвенції 1965 року або в національних судах.

Проте у додатку США та Україна залишили за собою право встановлювати або зберігати винятки обмеженого характеру з національного режиму в таких відповідно галузях: «повітряний транспорт, океанське та прибережне судноплавство, банківська діяльність, страхування, урядові субсидії, програми страхування та позик, енергетика, брокерство у митній службі, володіння нерухомим майном, володіння або управління радіомовленням або громадськими радіо- та телестанціями, володіння акціями в Корпорації супутникового зв'язку, послуги у сфері громадського телефонного та телеграфного зв'язку, підводна кабельна служба, використання землі та природних ресурсів, гірничі розробки надр, морські та пов'язані з ними послуги, «первісне ділерство» з цінними паперами уряду Сполучених Штатів Америки» та «підприємства атомного машинобудування; морський транспорт, включаючи океанське та прибережне судноплавство; повітряний транспорт; атомна електроенергетика; приватизація об'єктів освіти, спорту, медицини та науки, які фінансуються за рахунок державного бюджету; підприємства з видобутку солі; підприємства з видобутку та переробки рідкоземельних, уранових та інших радіоактивних елементів; володіння та управління телевізійними та радіотрансляційними станціями; власність на землю».

Таким чином, можна зробити висновок, що країни (в даному випадку — США й Україна) намагаються захистити національну економіку від проникнення іноземного капіталу до стратегічно важливих галузей. Аналогічну угоду «Про сприяння та взаємний захист інвестицій» підписано між Україною та Швейцарською Конфедерацією.

Як показує досвід країн Центральної та Східної Європи, залучення та ефективне використання прямих іноземних інвестицій було і залишається ключовим стабілізуючим фактором економіки, особливо за умови значного дефіциту власних інвестиційних ресурсів. Що ж до України, то, на думку спеціалістів, тут відсутня чітка і стабільна система правових норм, яка б регулювала діяльність іноземних інвесторів, визначала їхні права та обов'язки, обмежувала свавілля корумпованих чиновників. Напевно, це і є основною причиною того, що прямі іноземні інвестиції у сферу виробництва та виробничу інфраструктуру України, які обіцяють високий прибуток, склали незначну суму [8].

Більшість фахівців-економістів вважають, що єдиним реальним засобом структурної перебудови української економіки на даному етапі її розвитку є залучення масштабних прямих інвестицій з розвинутих країн світу. Спостерігається ряд позитивних зрушень, зокрема, загальний обсяг прямих іноземних інвестицій з різних країн світу в економіку України в 1999 р. більш ніж у 6,7 раза перевищував загальний обсяг 1994 р.

Це невелике дослідження стану міжнародно-правового регулювання інвестиційних договорів у світі та Україні, ознайомлення з широким колом спеціальної літератури дає змогу зробити деякі висновки, визначити проблеми, окреслити перспективи. Інвестиції в умовах глобалізації є важливим чинником розвитку економіки у країнах, що розвиваються, та країнах з перехідною економікою (країнах Центральної та Східної Європи), тому що це сприяє реструктуризації національної економіки та економічному зростанню. На думку фахівців, це дає підстави очікувати зростання припливу капіталів у нові індустріальні та постсоціалістичні країни. За їх оцінками, його темпи в 2000—2015 роках можуть становити 18—20 %. Цьому сприятимуть злиття великих міжнародних ТНК [9].

Однією з найважливіших проблем, на думку спеціалістів, є проблема регулювання міжнародних інвестицій як для країн усього світу, так і для України, адже на сьогодні немає єдиного міжнародного акта, який би регулював це питання; воно регулюється в основному, як зазначалося вище, положеннями національного законодавства та двосторонніх інвестиційних договорів.

1. Barton Legum «Federalism, NAFTA Chapter Eleven and the Jay Treaty of 1794» 2001 Proceedings of the 95th Annual Meeting of the American Society of International Law.
2. "Documents Concerning the Origin and Formulation of the Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States», ICSID Publications, Vol. 1.
3. Юридична енциклопедія. — К.: Українська енциклопедія, 2001.— Т. 3,— С. 239—240.
4. Вінник О. М. Інвестиційне право: Навчальний посібник.— К.: Атіка, 2000.— С. 174—206.
5. Дахно І. І. Міжнародне економічне право: Курс лекцій.— К.: МАУП, 2000 — С. 86—103.
6. Юридична енциклопедія.— К.: Українська енциклопедія, 1999 — Т. 2.— С. 377—378.
7. Дахно І. І. Міжнародне економічне право: Курс лекцій.— К.: МАУП, 2000.— С. 87.
8. Мировая экономика и международные отношения,— 2000,— № 11.— С. 66—67.
9. Мировая экономика и международные отношения.— 2000,— № 8.— С. 19—20.

М. А. Veresotskyi

INTERNATIONAL REGULATION OF INVESTMENT TREATIES AS A TYPE OF INTERNATIONAL ECONOMIC TREATIES

The article deals with legal aspects of history, current state, problems and perspectives of investments in Ukraine and the world within the economic process of globalization on the basis of analysis of economic acts (conventions, bilateral economic treaties and other documents).